

در بند خود فراموشی

علی اکبر عالمیان

اشاره:

امروزه رسانه و فضای مجازی، یکی از مهم‌ترین و پردغدغه‌ترین مباحث جامعه به شمار می‌آید. گرچه در قرآن از بحث فضای مجازی به دلیل نوپدید بودن آن سخن به میان نیامده، اما می‌توان از میان آیات الهی به کلام‌هایی از خاندان اشاره کرد که به مسائل پیرامون این مقوله اشاره دارد. در این باره می‌توان به دو مؤلفه اشاره کرد: یکی بحث ویژگی‌های رسانه مطلوب و دیگری آسیب‌های پیش روی رسانه و فضای مجازی. ما در این مقاله با تطبیق آیات الهی، به این دو مقوله پرداخته‌ایم.

الف) ویژگی‌های رسانه مطلوب

۱. صداقت

رعایت اصل صداقت در کارها همواره مورد تاکید دین ما قرار گرفته است. خداوند تبارک و تعالی به پیامبر اسلام می‌فرماید که در راه رساندن اخبار حق به انسان‌ها اگر نظرهای خود را دخالت دهی و بخواهی از خودت سخنی به اخبار و الهامات ما بیفزایی رگ تو را قطع خواهیم کرد:

وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقْوَابِ، لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ، ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ (حاقه، ۴۶-۴۴).

خداوند متعال در قرآن کریم با تاکید بر حق و حقیقت، به جدایی حق از باطل اشاره می‌کند و همگان را به پذیرش آموزه‌های حق محور خود فرامی‌خواند: آمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أُولَ كَافِرٍ بِهِ (بقره، ۴۱)

«و به آن چه فرستادیم (قرآن)، ایمان آورید؛ در حالی که (قرآن) تصدیق کننده چیزی است که با شماست و نخستین کافر به آن نباشید».

۲. دین محوری

رسانه دینی و ارزشی باید از ساحت دین و آموزه‌های آن دفاع کند و محور فعالیت‌های خود را بر همین مبنا استوار سازد. خداوند در آیه ۳۹ سوره مبارکه احزاب می‌فرماید:

الَّذِينَ يَبُلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ

«کسانی که پیام‌های خدا را می‌رسانند و از او می‌هراسند و از هیچ کس جز خدا نمی‌هراسند»

این پیام‌رسانی بر محور دین دقیقاً از آن جایی اهمیت می‌یابد که جبهه باطل نیز به تبلیغ و ترویج آموزه‌های ضد دینی می‌پردازد: الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ (توبه، ۶۷)

رسانه‌های ضد دینی این رویه را با تبلیغ علیه رسانه‌های دینی عملی می‌سازند:

و قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ (فصلت، ۲۶)
 «و کسانی که کافر شدند، گفتند: به این قرآن گوش ندهید و لغو و باطل را در آن داخل کنید؛ شاید بر آن غلبه کنید.»

۳. رعایت انصاف

رسانه از نگاه دین و قرآن باید انصاف‌محور باشد و عدالت را رعایت کند. خداوند متعال برای تبیین این موضوع، این مسأله را از ویژگی‌های قرآن کریم می‌شمارد. در آیه ۴۲ سوره فصلت آمده است:

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ لَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ
 «باطل از پیش روی و از پشتش در آن راه ندارد و فرورفته‌شده‌ای از سوی حکیم ستوده است.»

همچنین در آیه ۲۵ سوره حدید آمده است:

و أَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَ الْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ

«و با آن‌ها کتاب و میزان فرستادیم تا مردم، قسط و عدل را به پا دارند.»

طبق آیات قرآن کریم، استفاده ابزاری از هر چیزی -از جمله رسانه- تقبیح و

استفاده غیر منصفانه از آن برای کوبیدن مخالفان منع شده است:

وَ إِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَ لَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَ اشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبُيِّسَ مَا يَشْتَرُونَ (آل عمران، ۷۵)

«و به یادآور زمانی را که خداوند از کسانی که به آنان کتاب داده شد، پیمان گرفت که حتماً باید آن را برای مردم بیان کنید و کتمان‌ش نکنید. پس آن‌ها آن را پشت سر خود انداختند و به بهای کمی مبادله کردند. پس چه معامله بدی کردند.»

۴. ظلم‌ستیزی

یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های یک رسانه، خاصیت ظلم‌ستیزی و مبارزه با طاغوت است.

خداوند در آیات گوناگون خود، بر اصل ظلم‌ستیزی پیامبران تأکید کرده، آن را وظیفه رسولان الهی می‌داند. برای نمونه در آیه ۲۴ سوره مبارکه طه بر همین اصل تأکید می‌فرماید. طبیعی است که این اصل مهم در همه عرصه‌ها به‌ویژه عرصه رسانه‌ها که رسالت مهم هدایت افکار عمومی را عهده‌دار هستند و نقش بسزایی در افشای خط‌پلید ظلم و تباهی دارند، جریان می‌یابد.

۵. مستدل بودن

یک رسانه باید مستدل سخن بگوید تا بتواند با سخن گفتن بر محور حق و استدلال، رسانه‌های منحرف را به چالش کشانیده، مخاطبان خود را آگاهی بیش‌تری ببخشد. قرآن کریم در این باره تأکید می‌کند که:

قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ هَذَا ذِكْرٌ مِنْ مَعِيَ (بقره، ۱۱۱)

«بگو برهانتان را بیاورید. این سخن کسانی است که با من هستند.»

خداوند در آیه ۵۷ سوره مبارکه انعام نیز می‌فرماید:

قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي

«بگو من از جانب پروردگارم دلیل آشکاری دارم.»

(ب) آسیب‌های رسانه

در کنار بیان ویژگی‌های یک رسانه مطلوب، باید به آسیب‌هایی نیز که رسانه‌ها با آن روبه‌رو هستند اشاره شود. در یک نگاه کلی می‌توان مهمترین آسیب‌هایی که رسانه را مورد چالش قرار می‌دهد را اینگونه برشمرد:

۱. دروغ پراکنی

شاید بتوان مهم‌ترین آسیب پیش روی رسانه را دروغ‌پراکنی و نشر اکاذیب دانست. دقیقاً به همین دلیل است که خداوند در آیه ۶ سوره مبارکه حجرات،

بر لزوم تحقیق در درستی اخبار تأکید می‌کند:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنِ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ

«ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اگر شخص فاسقی خبری برای شما آورد، درباره آن تحقیق کنید؛ مبادا در صورت عمل کردن بدون تحقیق، به گروهی از روی نادانی آسیب برسانید و از کرده خود پشیمان شوید.»

۲. شایعه‌پراکنی

در راستای چالش دروغ‌پراکنی، باید به آسیب بزرگی که به نام شایعه‌پراکنی نیز اشاره شود که رسانه‌های غیرمطلوب به این آسیب بزرگ دچار هستند. قرآن کریم در آیات متعددی، از این آسیب بزرگ خبر داده، همگان را به دوری از آن فرامی‌خواند. برای نمونه در آیه ۸۳ سوره مبارکه نساء می‌فرماید:

وَ إِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَدَّعُوا بِهِ وَ لَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَ إِلَىٰ أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلَّ الَّذِينَ يَسْتَبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَ لَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ وَ رَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا

«و چون از ناحیه کفار خبری از امن و یا خوف به این سست‌ایمان‌ها برسد آن را منتشر سازند، در حالی که اگر قبل از انتشار، آن را به اطلاع رسول و کارداران خویش رسانده، درستی و نادرستی آن را از آنان بخواهند، ایشان که قدرت استنباط دارند، حقیقت مطلب را فهمیده، به ایشان می‌گویند و اگر فضل و رحمت خدا بر شما نبود، جز مواردی انگشت‌شمار هر لحظه شیطان را پیروی می‌کردید.»

پس از هجرت پیامبر(ص) به مدینه و تشکیل حکومت، منافقان و شایعه‌پراکنان، به نشر اخبار دروغ برای تضعیف روحیه مسلمانان پرداختند.

قرآن کریم در این باره می‌فرماید:

لَيْسَ لِمَنْ يَنْتَهِي الْمُنَافِقُونَ وَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَ الْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا مَلْعُونِينَ أَيْنَمَا تَقِفُوا أَخْدَاوُكُمْ فَتَلَوْنَهَا تَقْتِيلًا سَنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَ لَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا (احزاب، ۶۲-۶۰)

«اگر منافقان و بیماردلان و آن‌ها که اخبار دروغ و شایعه‌های بی‌اساس در مدینه منتشر می‌کنند، دست از کار خود برندارند، تو را بر ضد آنان می‌شورانیم. سپس جز مدت کوتاهی نمی‌توانند در کنار تو در این شهر بمانند و از همه جا طرد می‌شوند و هر جا یافته شوند، دستگیر خواهند شد و به سختی به قتل خواهند رسید.»

۳. سخنان اغواگرانه

یکی دیگر از آسیب‌های رسانه‌ای را باید پخش سخن باطل در رنگ و لعاب‌های اغواگرانه دانست. خداوند در آیه ۴ سوره مبارکه منافقون می‌فرماید:

وَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ أُجَسَّاسًا فَهُمْ وَ إِن يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خُشْبٌ مُسْنَدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ

«ای رسول! تو چون (از برون) کالبد جسمانی آن منافقان را مشاهده کنی (به آراستگی ظاهر) تو را به شگفت آرنند و اگر سخن گویند (بس چرب‌زبانند) به سخن‌هایشان گوش فرا خواهی داد (ولی از درون) گویی که چوبی خشک بر دیوارند (و هیچ ایمان و معرفت ندارند و چون در باطن نادرست و بدانندیشند) هر صدایی بشنوند بر زبان خویش پندارند. ای رسول! (بدان که) دشمنان (دین و ایمان) به حقیقت اینان هستند، از ایشان بر حذر باش، خدایشان بکشد، چقدر (به مکر و دروغ) از حق بازمی‌گردند.»

خداوند، این عمل اغواگران را در جهت تحت تاثیر قرار دادن مردم ارزیابی کرده، می‌فرماید:

لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَ لَا يُضْعِفُونَ خِلَالَكُمْ يَبْعُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَ فِيكُمْ سَمَاعُونَ لَهُمْ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ (توبه، ۴۷)

«اگر با شما بیرون شده بودند در کارتان جز فساد نمی‌افزودند و میان شما اراجیف انتشار داده فتنه‌جویی می‌کردند و (چون) در میان شما زودباوران (نیز) بودند (در نتیجه تحت تاثیر اراجیف آنان قرار می‌گرفتند) و خدا ستمکاران را خوب می‌شناسد.»

۴. اهانت

یکی دیگر از آسیب‌های رسانه‌ای و به‌ویژه فضای مجازی، اهانت به دیگران است. این مسأله به شدت از سوی قرآن کریم نهی شده است:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ (حجرات، ۱۱)

«ای کسانی که ایمان آورده‌اید! نباید گروهی از مردان شما گروه دیگر را مسخره کنند، شاید آن‌ها از این‌ها بهتر باشند و نه زنانی دیگر را، شاید آنان بهتر از اینان باشند.»

در آیه ۶۵ سوره مبارکه توبه نیز آمده است:

وَلئن سألْتَهُمْ ليقولن انما كنا نخوض ونلعب قل االله و اياته و رسوله كنتم تستهزؤن

«واگر از آن‌ها بپرسند چرا سخریه و استهزاء می‌کنید، پاسخ دهند که ما به مزاح و مطالبیه سخن رانیدیم. ای رسول! بگو به آن‌ها آیا با خدا و آیات خدا و رسول خدا تمسخر می‌کنید؟!»

البته این مسأله با اصل «جواز افشای ستمگر» منافاتی ندارد. اگر چه اسلام بدگویی و اهانت به دیگران را حرام شمرده است، اما فرد ظالم و ستمگر از این قاعده مستثناست و می‌توان در همان زمینه‌ای که قصد ستمگری داشته، او را افشا کرد. قرآن کریم در این زمینه می‌فرماید:

لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ وَ كَانَ اللَّهُ سَمِيعًا لِيمًا (نساء، ۱۴۸)

«خداوند دوست ندارد کسی با سخنان خود بدی‌ها را اظهار کند، مگر آن کسی که مورد ستم واقع شده باشد. خداوند، شنوا و داناست.»

۵. فریب‌کاری و شبهه‌افکنی

فریب‌کاری، شبهه‌افکنی و ایجاد تردید و دودلی را باید از دیگر آسیب‌های فضای مجازی و رسانه‌ای به شمار آورد. خداوند متعال در آیه ۴۵ سوره توبه می‌فرماید:

إِنَّمَا يَشْتَرِكُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ ارتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ

«تنها کسانی که به خدا و روز جزا ایمان ندارند و دل‌هایشان به شک افتاده و در شک خویش سرگردانند، از تو اجازه می‌خواهند.»

همچنین در آیه ۱۰۹ سوره بقره نیز، تضعیف ایمان‌ها و دعوت به کفر را از آرزوهای جبهه باطل می‌داند:

وَ دَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُّوْكُمْ مِّنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفْرًا حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْتُوا وَ اضفحُوا حتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

«بسیاری از اهل کتاب دوست می‌دارند و آرزو می‌کنند ای کاش می‌توانستند شما را بعد از آن که ایمان آوردید، به کفر برگردانند و این آرزو را از در حسد در دل می‌پرورند بعد از آن که حق برای خود آنان نیز روشن گشته، پس فعلا آنان را عفو کنید و نادیده بگیرید تا خدا امر خود را بفرستد که او بر هر چیز

قادر است.»

قرآن همچنین دشمنان را دائم در حال کید و فریب دانسته، می‌فرماید:

إِن تَمَسَسْتُمْ حَسَنَةً تَسُوهُمْ وَ إِن تَصِبْكُمْ سَيِّئَةً يَغْرَبُوا بِهَا وَ إِن تَصْبِرُوا وَ تَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِهِ مَا يَعْمَلُونَ (آل عمران، ۱۲۰)

«اگر خیری به شما برسد، آن‌ها ناراحت می‌شوند و اگر مصیبتی برسد خوشحال می‌گردند و شما اگر صبر کنید و از خدا بترسید، کید آن‌ها هیچ ضرری به شما نمی‌زند که خدا به آن چه می‌کنید، احاطه دارد.»

۶. گسترش فحشا و منکرات

از دیگر آسیب‌های فضای رسانه‌ای و مجازی، دعوت به بدی و فحشا است. رسانه‌ها به سبب گسترش فراوان و نفوذ در زندگی مردم، در صورت اشاعه فحشا و منکرات، می‌توانند نقش بسیار برجسته‌ای در راه انحراف جامعه ایفا کنند. خداوند یکی از خصائص جبهه باطل را نیز همین موضوع می‌داند:

أَمَّا يَأْتِرُكُمْ بِالسُّوءِ وَ الْفَحْشَاءِ وَ أَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (بقره، ۱۶۹)

«و تنها شما را به بدی و فحشاء و گفتن سخنان بی‌دلیل و نسبت‌دادن آن به خدا وامی‌دارد.»

۷. فراموشی یاد خدا

آخرین و اصلی‌ترین آسیب یک رسانه این است که با کارکرد غیر مطلوب خود، زمینه فراموشی یاد خداوند متعال را در فکر و ذهن جامعه فراهم سازد. خداوند به صراحت تاکید می‌فرماید که:

وَ لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ (حشر، ۱۹)

«و همچون کسانی نباشید که خدا را فراموش کردند و خدا نیز آن‌ها را به "خودفراموشی" گرفتار کرد، آن‌ها فاسقانند.»

پیامدهای آسیب فراموشی یاد خدا نیز بسیار سنگین خواهد بود:

وَ مَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَ نَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَى (طه، ۱۲۴)

«و هر کس از یاد من روی‌گردان شود، زندگی (سخت و) تنگی خواهد داشت و روز قیامت، او را نابینا محسور می‌کنیم!»

از دیگر آسیب‌های فضای رسانه‌ای و مجازی، دعوت به بدی و فحشا است. رسانه‌ها به سبب گسترش فراوان و نفوذ در زندگی مردم، در صورت اشاعه فحشا و منکرات، می‌توانند نقش بسیار برجسته‌ای در راه انحراف جامعه ایفا کنند.

